

WYCHOWANIE FIZYCZNE W CZASACH AWATARÓW

Posługiwanie się awatarem¹ jest już powszechną praktyką, przyjętą w społeczeństwach informacyjnych. Chociaż etymologia słowa prowadzi do zamierzchłych czasów, to w swojej nowej odsłonie, awatar stał się symbolem współczesnej komunikacji społecznej, głównie za sprawą gier komputerowych. Nikt jednak nie przewidział, że awatar zostanie również bohaterem zdalnej edukacji, w tym wychowania fizycznego. Za sprawą pandemii Covid-19, która spowodowała wiele zmian w funkcjonowaniu jednostek i grup również w edukacji, namnożyło się w ostatnim czasie wiele kontrowersji wokół zdalnego nauczania. Jak się wydaje, najwięcej emocji w „nowej” edukacji, wzbudza zdalne wychowanie fizyczne. Bezpośrednie, szkolne interakcje zastąpiła pośrednia lub „pośrednio bezpośrednia” komunikacja wspierana znakami i symbolami.

Wychowanie fizyczne ma charakter dynamiczny, w przebiegu którego najistotniejszym elementem jest aktywność fizyczna angażująca ciało. Zbigniew Krawczyk² pisze, że w rozumieniu istotnych treści ludzkiego ciała, jego fundamentalnych wyznaczników należy szukać w rzeczywistości społeczno-kulturowej. Człowiek, a także jego ciało jest kształtowane zgodnie z panującymi w danym społeczeństwie wzorami kulturowymi (wzorami kultury

¹ *Awatara* w mitologii indyjskiej oznacza wcielenie boga, najczęściej Wisznu, który zstępuje do świata śmiertelnych w postaci zwierzęcia, człowieka lub hybrydy, aby przywrócić zachwiany ład świata (sansk. *avatāra* ‘zstąpienie, zejście’). Zob. *Wielki słownik wyrazów obcych PWN* (2020), Warszawa: 125.

Z. Krawczyk (2011), *Ciało jako fakt społeczno-kulturowy*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], *Socjologia kultury fizycznej*, Warszawa: 141-143.

fizycznej)³, które dokonują się w procesie uczenia. Ludzkie ciało analizowane jest „w kategoriach społecznych relacji i wartości, bowiem świat człowieka determinuje treść jego cielesności”⁴.

Cielesność ucznia i nauczyciela w wychowaniu fizycznym, ich gesty, mimika oraz pozycje ciała w ruchu są komunikatem, znakiem, a nawet stają się symbolem, jeśli w toku interakcji obie strony odczytują i interpretują wzajemnie swoje zachowania. W stacjonarnych warunkach dominującą rolę w lekcji wychowania fizycznego pełni bezpośrednio interakcja symboliczna⁵, która jest ciągłym procesem interpretowania znaczeń, odczytywania zamiarów oraz wzajemnego dopasowywania się jej uczestników. W wychowaniu fizycznym prowadzonym w formie zdalnej, nastąpił brak typowej dla tego przedmiotu interakcji, której podstawą są bezpośrednio kontakty nauczyciela z uczniami i wzajemne uczniów. W wychowaniu fizycznym, którego prowadzenie w formie stacjonarnej opiera się głównie na aktywności fizycznej, a wręcz stanowi jej wymóg, w formie zdalnej funkcjonuje głównie jako nieinterakcyjna komunikacja pisemna⁶. Ten rodzaj komunikacji ma swoje zalety, takie jak np. możliwość sprawdzenia komunikatu, ale ma również wady. Do tych ostatnich zaliczyć należy między innymi niepewność nadawcy związaną z właściwym odczytaniem przez odbiorcę intencji komunikatu oraz chyba najdotkliwszą, którą jest brak szybkiego sprzężenia zwrotnego w procesie komunikacji. Nie będzie zbytnią nadinterpretacją, że wychowanie fizyczne prowadzone w formie zdalnej stało się edukacją fizyczną⁷.

³ Wzory kultury fizycznej ukształtowane w tradycji europejskiej, obowiązują także współcześnie, między innymi w wychowaniu fizycznym. Są to wzory: estetyczny, hedonistyczny, ascetyczny, higieniczny, sprawnościowy i agonistyczny, który z czasem rozprzestrzenił się szczególnie w pokoleniu młodzieży. Tamże: 155-160.

⁴ Tamże: 141.

⁵ Problematyka interakcji symbolicznej została sformułowana i rozwinięta w obrębie kierunku zwanego symbolicznym interakcjonizmem przez George'a Herberta Meada. Kierunek ten zapoczątkował późniejsze orientacje usytuowane w obszarze socjologii humanistycznej. W meadowskiej analizie najbardziej elementarnych interakcji społecznych, zasadniczą rolę odgrywało pojęcie gestu, jako pierwszej i najprostszej drogi oddziaływania organizmów i wzajemnego dostosowania swych czynności. Głównym tematem myśli społecznej Meada było właśnie przejście od gestu do symbolu, od stosunków społecznych o podłożu czysto biologicznym do opartych na komunikacji symbolicznej. Zob. J. Szacki (2002), *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa: 580-582.

⁶ Elementami uzupełniającymi ten rodzaj komunikacji są emotikony, czyli ideogramy złożone z sekwencji znaków typograficznych, służące do wyrażania nastroju.

⁷ Z. Dziubiński (2011), *Edukacja fizyczna i sport w szkole*. W: Z. Dziubiński, Z. Krawczyk [red.], *Socjologia kultury fizycznej*, Warszawa: 298-315.

W zdalnie prowadzonych lekcjach wychowania fizycznego, jak nigdy wcześniej, nabrało znaczenia zaufanie, którego stopień znacząco się obniżył, szczególnie w kierunku nauczyciel-uczeń. Nie bez znaczenia w (po)nowoczesnym wychowaniu fizycznym jest dynamika zmian, jaka dokonała się w tym przedmiocie na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat. Zbyt często stosowane w starych strukturach wychowania fizycznego „wychowanie sportowe” przestało pełnić rolę dominującą na rzecz holistycznego podejścia do ucznia. Poza tym, w omawianym tu przedmiocie, zdecydowanie więcej przekazuje się treści w zakresie wiedzy, w stosunku do poprzednich podstaw programowych. Poza tym, wychowanie fizyczne jest jedynym obowiązkowym przedmiotem w polskich szkołach, w nazwie którego pierwszy człon to „wychowanie”, a to zobowiązuje.

Celem niniejszej pracy jest przybliżenie problematyki związanej z interakcją, jako relacją opartą na zaufaniu w zdalnie prowadzonym wychowaniu fizycznym⁸.

Kilka słów o (po)nowoczesnym wychowaniu fizycznym

Niezmiennym jest fakt, że jednym z filarów kultury fizycznej było, jest i pozostanie wychowanie fizyczne, w którym na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat zaszły znaczące zmiany. Nastąpiły one głównie za sprawą nowych podstaw programowych kształcenia ogólnego⁹. Już dawno temu Eugeniusz Piasecki zaznaczał z naciskiem, że „wychowanie fizyczne nie jest i nie powinno być wyłącznie fizyczne (...)” oraz poza dwoma celami fizycznymi (zdrowie i sprawność) należałoby postawić jeszcze dwa cele duchowe (dzielność i piękno)¹⁰. Niestety w dalszym ciągu, jak wskazują znawcy poruszanego w tym miejscu tematu, „dla szkoły jako instytucji wychowującej drażliwa

⁸ Niniejsze opracowanie powstało na podstawie obserwacji uczestniczącej w Śląskich Technicznych Zakładach Naukowych oraz w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach.

⁹ Chodzi tu o „nową, starą” podstawę programową, która weszła do szkół w roku szkolnym 2009/10, [http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/\(18.12.2020\)](http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/(18.12.2020)), a która wciąż jeszcze obowiązuje w III etapie edukacji (szkoły ponadpodstawowe) oraz nową podstawę programową m.in. dla szkoły podstawowej, [http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/\(18.12.2020\)](http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/(18.12.2020)) i dla liceów, techników oraz szkół branżowych II stopnia, która jest realizowana od roku szkolnego 2018/19, [http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/\(18.12.2020\)](http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/(18.12.2020)).

¹⁰ E. Piasecki (2000), *Cele wychowania fizycznego*, Kraków: 5.

staje się problematyka aksjologiczna¹¹. A przecież w nowych podstawach programowych zarówno dla szkoły podstawowej, jak i szkół ponadpodstawowych czytamy, że w wychowaniu fizycznym zakłada się między innymi „personalistyczną koncepcję wychowania”¹².

Personalistyczna koncepcja wychowania wskazuje na to, że jej istotą jest podejmowanie działań wychowawczych względem osoby jako istoty fizyczno-psychiczno-duchowej. W podstawie programowej czytamy również, że „oczekiwania wobec współczesnego wychowania fizycznego wymagają nowych standardów przygotowania ucznia do całościowej aktywności fizycznej i troski o zdrowie”¹³. Natomiast budzi się poważna wątpliwość dotycząca gotowości szkół i nauczycieli do spełniania wymogów związanych z nowoczesnymi standardami kształcenia w tym przedmiocie. W tym miejscu warto przywołać słowa Seweryna Sulisza, który jeszcze przed wprowadzeniem wyżej wspomnianych podstaw programowych pisał: „wypaczona, w działaniach praktycznych, autonomia szkół wyższych sprawia, że przygotowanie ich absolwentów do wykonywania zawodu nauczyciela stoi na bardzo różnym poziomie i niejednokrotnie nie odpowiada potrzebom, jakie stawia przed szkolnictwem reforma edukacji”¹⁴. Jedną ze zmian w nowych podstawach programowych, w stosunku

¹¹ Sulisz udowadnia i tłumaczy taki stan tym, że „jako społeczeństwo przeszliśmy długotrwały i intensywny trening w reorientacjach testowych, żyjąc w rzeczywistości, której ontologiczną zasadą był pozór” Dlatego w wielu placówkach nauczycielski profesjonalizm sprowadzał się do przygotowania technicznego. S. Sulisz (2007), *Szkoła a inspiracje i dylematy teorii i metodyki wychowania fizycznego*, „Kultura Fizyczna”, 3: 3-6.

¹² Według Jana Szczepańskiego, wychowanie „to intencjonalne kształtowanie osobowości dokonywane w ramach stosunku wychowawczego między wychowawcą a wychowankiem, według przyjętego w grupie ideału wychowawczego” J. Szczepański (1970), *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: 32. Stosunek wychowawczy jest konstytutywną cechą wychowania i nie występuje w innych grupach społecznych (np. w grupie rówieśniczej), ponieważ ich oddziaływanie na jednostkę jest nieintencjonalne. Nauczyciel/wychowawca działając w sposób zamierzony, podejmuje się czynności wychowawczych w sposób intencjonalny. Trzeba zaznaczyć, że wychowanie fizyczne, to przede wszystkim edukacyjny proces wychowawczy, oparty o wartości preferowane w wychowaniu. Natomiast personalistyczna koncepcja wychowania wskazuje na to, że jej istotą jest podejmowanie działań wychowawczych w koncepcji człowieka jako osoby, czyli istoty fizyczno-psychiczno-duchowej.

¹³ Wychowanie fizyczne pełni, oprócz swej funkcji doraźnej, również funkcję perspektywną, czyli przygotowuje do dokonywania w życiu wyborów korzystnych dla zdrowia.

¹⁴ S. Sulisz (2003), *Uwagi o skuteczności wpływu nauk humanistycznych na wychowanie fizyczne*. W: T. Rychta, J. Chełmecki [red.], *Wkład nauk humanistycznych do wiedzy o kulturze fizycznej*, Warszawa: 9.

do poprzedniego okresu, było wprowadzenie bloku „edukacja zdrowotna”¹⁵, który nastęrczał licznym kłopotom nieprzygotowanym do jego prowadzenia nauczycielom. Natomiast w „nowej” podstawie programowej wprowadzono blok o nazwie „kompetencje społeczne”, w ramach którego zawarto treści „dotyczące rozwijania w toku uczenia się zdolności kształtowania własnego rozwoju oraz autonomicznego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społecznym, z uwzględnieniem etycznego kontekstu własnego postępowania”¹⁶. Treści nowych podstaw programowych wymagają nie tylko znajomości nauk humanistycznych, ale także umiejętności praktycznego ich zastosowania w procesie wychowania fizycznego.

Oczywiście, nie brakuje kreatywnych i szczerze zaangażowanych nauczycieli wychowania fizycznego, którzy – pomimo chronicznego niedoinwestowania w omawianym przedmiocie, lepiej lub nieco słabiej radzą sobie z nowymi wyzwaniami. Jednak w dalszym ciągu wielu jest takich, którzy zatrzymali się w obszarach diagnostyczno-prognostycznych i nie wychodzą poza sferę fizyczną. To zakotwiczenie w starych strukturach wychowania fizycznego ma bezpośrednie przełożenie nie tylko na ocenę ucznia¹⁷ w ramach omawianego przedmiotu, ale może powodować i często powoduje niechęć do czynnego udziału w zajęciach. Tym bardziej, że w najnowszej wersji podstawy programowej zauważa się oczekiwane od dawna nie tylko przez teoretyków, ale i wielu praktyków, odejście od sportowego charakteru omawianego tu przedmiotu na rzecz aktywności fizycznej i rekreacji sportowej. Zakończyła się era wychowania sportowego i sportowej rekordomanii w wychowaniu fizycznym, dlatego zmiana postaw części nauczycieli w wyżej wymienionych zakresach jest więcej niż pożądana.

¹⁵ Dla przykładu w wymaganiach szczegółowych edukacji zdrowotnej w zakresie wiedzy uczeń „omawia przyczyny i skutki stereotypów i stygmatyzacji osób z niepełnosprawnością, chorych psychicznie i dyskryminowanych”

¹⁶ Wymagania szczegółowe do realizacji przez nauczyciela, takie jak: „wyjaśnia, na czym polega praca nad sobą dla zwiększenia wiary w siebie, poczucia własnej wartości i umiejętności podejmowania decyzji; wyjaśnia, na czym polega konstruktywne przekazywanie i odbieranie pozytywnych i negatywnych informacji zwrotnych oraz radzenie sobie z krytyką; wskazuje związki między wartościami etyki olimpijskiej a życiem pozasportowym”

¹⁷ Przy ustalaniu oceny z wychowania fizycznego należy brać pod uwagę wysiłek wkładany przez ucznia w wywiązywanie się z obowiązków wynikających ze specyfiki tych zajęć, aktywność i systematyczność oraz możliwości psychofizyczne. To temat do odrębnej dyskusji, ale właściwy system oceniania o motywującym charakterze, może być czynnikiem aktywizującym do udziału w opisywanych tu zajęciach. Szerzej na ten temat pisze M. Tomecka (2021), *Aktywizacja do udziału w zajęciach wychowania fizycznego poprzez system oceniania*, Katowice (w druku).

Niewątpliwie podejmowana w niniejszym opracowaniu problematyka ma ścisły związek ze standardami kształcenia nauczycieli na kierunku wychowanie fizyczne, co potwierdza Sulisz: „w przypadku niektórych przedmiotów związanych z naukami humanistycznymi zakres tych standardów w znaczącej mierze pomija dziedzinę wychowania fizycznego, eksponując wyraźnie problematykę sportu wyczynowego”¹⁸. Ponadto, wątpliwe pedagogicznie postępowanie niektórych nauczycieli, skłania do zadania pytania o rolę współczesnego nauczyciela wychowania fizycznego. Jedną z odpowiedzi zawiera trafne spostrzeżenie Krzysztofa Zuchory, który w znakomitej książce *Nauczyciel i wartości* pisze między innymi o tym, że nauczyciel wychowania fizycznego, „zgodnie z tradycją i nowoczesną doktryną teoretyczną, powinien swoją uwagę i myśli skoncentrować na pełnym rozwoju dziecka, łącząc jego potrzeby intelektualne i moralne w harmonijną i autonomiczną osobowość, zorientowaną na wartości kulturowe i otwartą na kontakty społeczne”¹⁹.

W edukacji, w tym w wychowaniu fizycznym, bardzo ważna jest osobowość nauczyciela, którą „powinna przenikać kultura naukowa i prawdziwy humanizm”²⁰. Natomiast sam nauczyciel „jest dla uczniów ważną osobą, którą bardziej cenią za to, kim jest niż czego uczy”²¹. To ostatecznie zdanie nawiązuje do stosunkowo niskiego prestiżu społecznego nauczyciela wychowania fizycznego, który pomimo tego, dla wielu uczniów jest osobą ważną, często ważniejszą niż inni nauczyciele w szkole.

Celem (po)nowoczesnego wychowania fizycznego jest wszechstronny rozwój ucznia na polu fizycznym, psychicznym, intelektualnym, emocjonalnym i społecznym oraz utrwalenie nawyku uczestnictwa w aktywności (kulturze) fizycznej dla zdrowia i utrzymanie sprawności fizycznej przez całe życie²². Już wiele lat temu Janusz Korczak widział potrzebę holistycznego podejścia do dziecka poprzez zajęcie się jego ciałem i duszą, dlatego w podjętą poniżej problematykę trafnie wpisują się słowa: „usprawniania ciała można się nauczyć, poprawianie duszy graniczy ze sztuką”²³.

¹⁸ S. Sulisz (2003), dz. cyt.: 9.

¹⁹ K. Zuchora (2009), *Nauczyciel i wartości. Z filozofii kultury fizycznej i pedagogiki sportu*, Warszawa: 130.

²⁰ Tamże: 123.

²¹ Tamże: 123.

²² Oczywiście w osiągnięciu celu naczelnego wychowania fizycznego służą cele i wartości instrumentalne, ale ważniejsze niż kiedykolwiek wcześniej w tym przedmiocie, stały się cele i wartości autoteliczne.

²³ W tym drugim przypadku leczenie jest równoznaczne z wychowaniem, które wymaga jednakowego zaangażowania lekarza i pacjenta, czyli nauczyciela i ucznia. J. Korczak (1992), *Jak kochać dziecko*, Warszawa: 82, cyt. za: K. Zuchora (2009), dz. cyt.: 149.

Zważywszy na nowe standardy wymagań zawartych w podstawach programowych, a tym samym stawiane nauczycielom nowe wyzwania, można przyjąć, że nastąpił wymóg *kalokagathii*²⁴ w wychowaniu fizycznym. W sensie dosłownym *kalos kai agathos*²⁵ oznacza po prostu „piękny i dobry”, ale nie tylko te dwa przymiotniki określają starogrecki ideał wszechstronności²⁶. Jeśli przyjmiemy, że człowieka *kalos kagathos* dopełniają również takie przymioty, jak: dzielność, szlachetność, mądrość, honor, uczciwość, doskonałość duchowa, sprawność fizyczna i właściwa postawa etyczna w praktyce życia codziennego, to bez wątplenia takim powinien być (po)nowoczesny nauczyciel wychowania fizycznego. Nauczyciel wychowania fizycznego ma obowiązek doskonalenia piękna ciała w połączeniu z pięknem ducha i obowiązek kształtowania właściwej postawy moralnej swoich wychowanków. Propagowanie ideału nauczyciela wychowania fizycznego o osobowości wielowymiarowej i właściwej postawie etycznej, staje się ważną społecznie potrzebą. W nawiązaniu do *kalokagathii*, która dotąd „zarezerwowana” była raczej dla sportu wyczynowego, nie sposób oprzeć się pewnej refleksji. Mianowicie, z uwagi na coraz węższą specjalizację tak w sporcie, jak i w aktywności zawodowej poza sportem, trudniej sportowcom wysokiego wyczynu sprostać idei wszechstronności. Jednocześnie potrzeba osiągnięcia wyśrubowanych rekordów i dążenie do sukcesu, często za wszelką cenę powodują, że obecnie również reguła *fair play* najpełniej znajduje zastosowanie w wychowaniu fizycznym.

²⁴ Starogrecki ideał *kalokagathii*, jak pisze Józef Lipiec, łączy w sobie „jedność cnót rozumu, serca i ciała” J. Lipiec (1988), *Kalokagathia. Szkice z filozofii sportu*, Warszawa-Kraków: 7.

²⁵ Trzeba koniecznie w tym miejscu (choćby krótko) nawiązać do Medalu *Kalos Kagathos*, którego tradycja w naszym kraju sięga początków lat 80. ubiegłego wieku. Elitarna o wysokim stopniu prestiżu Kapituła tego elitarnego i prestiżowego wyróżnienia nagradza byłych sportowców – olimpijczyków, mistrzów świata, Europy i Polski w różnych kategoriach wiekowych i dyscyplinach sportowych, którzy poza sportem związali się ze światem nauki, kultury i służby publicznej. Medalem honorowane są osoby, które osiągnęły co najmniej poziom mistrzostwa sportowego w skali krajowej, a po zakończeniu kariery zawodniczej uzyskali wysoką pozycję i uznanie w działalności zawodowej. M. Tomecka (2019), *Fenomen Kalos Kagathos*. W: J. Lipiec [red.], *Olimpizm polski. Księga Pamiątkowa z okazji 100-lecia PKOl*, Kraków.

²⁶ Na wysoką pozycję wszechstronnego rozwoju uczniów w szkolnej praktyce wychowania fizycznego wskazuje Kazimierz Denek. Wcześniej wspomniany autor *Poza ławką szkolną* uważa jednak, że „celem edukacji nie jest wszechstronny, lecz wielostronny rozwój osobowości uczniów” K. Denek (2002), *Poza ławką szkolną*, Poznań: 56.

Zaufanie a zdalne „fizyczne” nauczanie

Zaufanie jest podstawą wszelkich relacji międzyludzkich zarówno w sytuacjach instytucjonalnych, jak i pozainstytucjonalnych. W obecnym czasie zdalnej edukacji znacząco obniżył się stopień zaufania, szczególnie w kierunku od nauczyciela do ucznia. Powszechnie wiadomo, że zaufanie buduje się długo, w jednej chwili można je stracić i już nigdy nie odzyskać. Jako podstawa współpracy między ludźmi, zaufanie stanowi kluczowy element kapitału społecznego²⁷, a jako jeden z elementów normy kulturowej tworzy kulturę zaufania, której przeciwieństwem jest kultura nieufności.

Richard Stevers określa tę ostatnią jako kulturę cynizmu, opartą na rozpowszechnionej i uogólnionej w danym społeczeństwie podejrzliwości w stosunku do osób i instytucji²⁸. Za sprawą zdalnej edukacji można zaobserwować ową kulturę cynizmu, przejawiającą się w często uzasadnionej podejrzliwości nauczycieli w stosunku do uczniów. Przykłady można mnożyć, ale główną przyczyną obniżonego stopnia zaufania w zdalnych relacjach szkolnych jest nieufność skierowana na tożsamość uczniów. Za sprawą awatarów, nie ma żadnej pewności, że po drugiej stronie jest właściwy uczeń, bowiem nie ma on obowiązku posiadania i korzystania z kamerki. Co więcej, korzystanie z nowoczesnych technologii i dostępu do przenośnych aplikacji powoduje, że nauczyciel nie ma również żadnej pewności, gdzie dany uczeń w czasie zaplanowanej lekcji przebywa. W związku z tym rodzi się nieufność, a zasada ograniczonego zaufania odgrywa kluczową rolę w lekcjach wychowania fizycznego z uwagi na kwestie związane z bezpieczeństwem podczas zajęć. Nikt nie zwolnił nauczycieli prowadzących zdalne lekcje z tego przedmiotu z obowiązku zapewnienia uczniom bezpieczeństwa. Między innymi z tego właśnie powodu najwięcej kontrowersji wzbudzają formy prowadzenia zajęć zdalnego wychowania fizycznego²⁹, do których wiele osób ma zastrzeżenia,

²⁷ P. Sztompka uważa zaufanie za najcenniejszą odmianę kapitału społecznego. P. Sztompka (2007), *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: 244. Kapitał społeczny nie posiada sam w sobie wartości normatywnej. Pomimo tego, że literatura dotycząca tego zagadnienia skupia się jedynie na pozytywnych aspektach, to kapitał społeczny jest przede wszystkim środkiem do „uzyskania zarówno dobrych jak i złych rzeczy” R. Hardin (2009), *Zaufanie*, Warszawa: 105.

²⁸ D. Walczak-Duraj (2010), *Socjologia dla ekonomistów*, Warszawa: 82.

²⁹ Nauczyciele sami podejmują decyzję co do form prowadzenia zajęć zdalnych, ale jest to uzależnione od decyzji i możliwości, jakie przyjmuje w tym czasie dana szkoła. Są to najczęściej kontakty za pomocą różnych aplikacji internetowych, jak np. MS Teams lub kontakt pozostaje tylko w formie pisemnej poprzez e-dziennik.

a często również nieuzasadnione pretensje³⁰. Poza tym, w regulacjach prawnych na czas trwania pandemii nie znajdziemy nigdzie wytycznych dla przedmiotu wychowanie fizyczne, a obowiązują jedynie rekomendacje wydane przez poszczególnych dyrektorów szkół.

Zaufanie jest pojęciem relacyjnym, ogólnie rozumianym, a pośrednio jego definicję określają respondenci biorący udział w badaniach sondażowych³¹. Różnorodne, potoczne poglądy i różny sposób rozumienia znaczenia zaufania jest wspólny dla zwykłych ludzi, jak i naukowców³². Istnieje pewna trudność w jednoznacznym zdefiniowaniu terminu „zaufanie” Francis Fukuyama definiuje je jako „mechanizm oparty na założeniu, że innych członków danej społeczności cechuje uczciwe i kooperatywne zachowanie oparte na wspólnie wyznawanych normach”³³. Trzeba zaznaczyć, że członków szkolnej społeczności wiąże zaufanie, którego podstawę stanowią uczciwe i kooperatywne zachowania, bowiem opierają się na wspólnie przestrzeganych normach instytucjonalnych. W zdalnym nauczaniu owe normy przybierają nieco inny charakter z uwagi na znaczący brak możliwości sprawdzenia ich respektowania. Można zaobserwować tworzenie się nowego, zdalnego ładu aksjonormatywnego w środowisku szkolnym, na podbudowie instytucjonalno-wolicjonalnej oraz w oparciu o uczciwość i współpracę. Te ostatnie mają podstawowe znaczenie w lekcjach wychowania fizycznego, bowiem bez uczciwej współpracy uczniów w czasie lekcji zdalnych, nie ma mowy o uzyskaniu choćby nikłych efektów kształcenia. Równie ważne będzie poczucie bezpieczeństwa, które bez respektowania związanych z nim zasad (norm)

³⁰ Obowiązujące akty prawne niewiele mówią o wychowaniu fizycznym w trakcie nauki zdalnej, a problemów jest wiele. Wskazują na nie dyrektorzy szkół, nauczyciele rodzice i sami uczniowie. Na stronie głównej pod hasłem „edukacja” <https://www.gov.pl/> znajdują się materiały i poradniki dla dyrektorów, nauczycieli i rodziców dotyczące prowadzenia lekcji zdalnych i nie ma ani słowa o wychowaniu fizycznym. Również na stronie <https://www.gov.pl/web/zdalnelekcje/zdalne-lekcje> znajdujemy ogólne poradniki i materiały w ramach realizacji nowej podstawy programowej z poszczególnych przedmiotów kształcenia ogólnego, poza wychowaniem fizycznym.

³¹ Sondaże są najpopularniejszym sposobem pomiaru zaufania na poziomie społecznym. Wyniki badań dotyczących zaufania przeprowadzonych między innymi w USA i Wielkiej Brytanii wskazują, że maleje poziom zaufania wśród ludzi, jak i do rządu oraz innych większych instytucji społecznych. Poza tym podejmowane są inne wysiłki zmierzające do pomiaru zaufania, takie jak doświadczenia oparte na grach eksperymentalnych. W tych ostatnich zakłada się z góry racjonalność działania. R. Hardin (2009), dz. cyt.: 43

³² Tamże: 67-68.

³³ F. Fukuyama (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Warszawa: 38.

w zdalnych lekcjach wychowania fizycznego, może przyczynić się do sytuacji niebezpiecznych dla zdrowia i życia uczniów³⁴.

Według Piotra Sztompki, „zaufanie jest zakładem podejmowanym na temat niepewnych, przyszłych działań innych ludzi”, a jego przeciwieństwo, to brak zaufania oznaczający „neutralną sytuację, kiedy powstrzymuję się zarówno przed okazaniem zaufania, jak i wyrażeniem nieufności”³⁵. Zaufanie interpersonalne dotyczy relacji z drugim człowiekiem, a zaufanie społeczne (publiczne) nieznacznie różni się od pierwszego i rozszerza na publiczne struktury, instytucje czy organizacje³⁶. Powyższe świetnie wpisuje się w szkolną edukację zdalną, na poziomie podejmowanych zakładów, co do niepewnych działań, głównie uczniów. Nauczyciele z racji posiadanej wiarygodności, o czym będzie niżej, podejmują dyplomatyczny wysiłek związany z nieokazywaniem braku zaufania swoim uczniom, zarówno w aspekcie interpersonalnym, jak i instytucjonalnym. Nauczycieli wychowania fizycznego z uwagi na zdalne okoliczności, obowiązuje jednak zasada ograniczonego zaufania, dlatego podejmują oni wysiłek zaufania ze świadomością niepewnych teraźniejszych i przyszłych działań uczniów. Na taką sytuację mają wpływ różnice i nierówności społeczne dotyczące zdalnych lekcji, a polegające na braku możliwości wykonywania niektórych zadań (np. liczne rodzeństwo, brak prywatności) i w dostępie do ogólnie pożądaných dóbr (np. dobry laptop, przydomowy ogródek), które znacząco utrudniają funkcjonowanie i współpracę.

Russell Hardin traktuje zaufanie, jak i nieufność jako kategorię kognitywną, zatem zaufanie nie może być sprawą wyboru, a jest strategią opartą na wiedzy: „można mylnie ufać komuś lub nie, ponieważ posiada się niewłaściwe informacje na czyjs temat”³⁷. Poziom naszego zaufania lub nieufności będzie zależny od wiedzy na temat moralnego zaangażowania lub psychologicznych czy charakterologicznych skłonności danej osoby, czyli od oceny jej wiarygodności. Zatem „z reguły ufamy tylko tym, z którymi łączą nas na tyle

³⁴ Jednym z przykładów jest korzystanie przez uczniów z materiałów do ćwiczeń z różnych aplikacji internetowych, bez sprawdzenia przez nauczyciela czy są one bezpieczne dla ucznia. Zdarza się, że uczniowie w ten sposób doznają urazów i kontuzji w czasie zdalnej nauki. Nauczyciele przed wysłaniem uczniom materiałów, zawsze muszą sprawdzić ich treść. Niestety, czasem niektórym nauczycielom zdarzają się „wpadki”. Po drugie, nauczyciel nie wie i nie ma prawa dopytywać o warunki, w jakich uczą/usprawniają się uczniowie.

³⁵ P. Sztompka (2007), dz. cyt.: 70-73.

³⁶ Tamże: 103-104.

³⁷ R. Hardin (2009), dz. cyt.: 26.

głębokie relacje, że jesteśmy w stanie ocenić ich wiarygodność”³⁸. W sytuacji szkolnej, w której wzajemne relacje uczniów i nauczycieli różnie się układają, to jednak przewaga wiarygodności z uwzględnieniem edukacji zdalnej, znajduje się po stronie nauczyciela wychowania fizycznego. Trzeba jednak wskazać na problemy związane z wiarygodnością, a tym samym z zaufaniem, głównie w sytuacji uczniów klas pierwszych na każdym poziomie edukacji.

Zbyt krótki czas od rozpoczęcia nauki stacjonarnej w roku szkolnym 2020/21 sprawił, że wzajemne relacje uczniów i nauczycieli nie zdążyły się na tyle zacieśnić, aby można było uznać je za wystarczające na drodze do zbudowania zaufania. Natomiast zdalna nauka nie wpływa korzystnie ani na wzajemne relacje, ani na budowanie więzi społecznych, ani na poziom wzajemnego zaufania, którego stopień można określić jako niski lub jego zupełny brak. W koncepcji „zaufania jako zawierania się korzyści”³⁹ zwrócono uwagę na obopólne korzyści, które mogą „zawierać się w sobie” głównie z powodu chęci nawiązania współpracy z daną osobą.

Wyróżnia się trzy sytuacje zawierania się „czyichś interesów w swoich”
Sytuacja pierwsza: obie strony pragną utrzymania znajomości z uwagi na to, że w jakiś sposób jest ona dla nich cenna. W sytuacji szkolnej współpracy nauczycieli wychowania fizycznego i uczniów chęć utrzymania instytucjonalnej znajomości jest dla obu stron w określony sposób ważna, a zatem cenna. W szkolnej, zdalnej współpracy jest tak, jak wyżej, z tą różnicą, że spada waga znajomości instytucjonalnej i przestaje być odczuwana jako cenna. Sytuacja druga: obie strony pozostają w związku uczuciowym lub w przyjaźni. Ten rodzaj sytuacji jest mało prawdopodobny na poziomie instytucjonalnym, ale może wystąpić w sytuacji szkolnej w wyniku przyjaznej współpracy pomiędzy nauczycielem a uczniami. Współpraca na powyższych zasadach częściej dotyczy uczniów i nauczycieli w wychowaniu fizycznym, co wynika ze specyfiki tych zajęć. Jednak w czasie nauki zdalnej zaobserwowano pewne zmiany polegające na dającym się odczuć zaniku przyjaźni, spowodowanym przedłużającą się sytuacją epidemiczną. Coraz częściej dochodzi do sytuacji konfliktowych z uwagi na ogólne przemęczenie nauką zdalną zarówno nauczycieli, jak i uczniów. Sytuacja trzecia: osoba ceni swoją reputację, której naruszenie mogłoby spowodować brak jej wiarygodności. Jeśli przyjmiemy, że reputacja oznacza dobrą opinię, to zachęca to do podjęcia współpracy nauczyciel-uczeń-nauczyciel. Dobra opinia jest oznaką wiarygodności tak nauczyciela, jak i ucznia i obojgu będzie zależało na jej utrzymaniu. W nauce

³⁸ Najpowszechniejszym i najbardziej naturalnym przykładem relacji opartej na zaufaniu jest wymiana. Tamże: 24-27.

³⁹ Tamże: 26-27.

zdalnej taka sytuacja pozostaje niezmienna. Jednak pewną trudność stanowi budowanie wiarygodności i reputacji w nowym środowisku, mam tu na myśli tegorocznych pierwszoklasistów. Zarówno w sytuacji budowania i utrzymania zdalnego zaufania w nauczaniu, tak nauczyciele wychowania fizycznego, jak i uczniowie udzielają sobie nawzajem kredytu zaufania.

W wyniku przeprowadzonych badań wyróżniono pięć wymiarów zaufania: prawość, otwartość, kompetencje, konsekwencja i lojalność. Prawość (uczciwość i prawdomówność) okazała się najwyżej cenioną, ponieważ „bez uznania moralności i podstawowej uczciwości drugiej osoby, pozostałe wymiary nie mają znaczenia”⁴⁰. Z problematyką zaufania jako sprawności moralnej spotykamy się już w czasach Arystotelesa, który wskazywał na dwie kategorie cnoty: dianoetyczne (intelektualne) i etyczne (moralne)⁴¹. W czasach nam współczesnych, do wyrobienia moralnego młodzieży skutecznie prowadziły sprawności nie *sensu stricte* moralne, ale zintegrowane z całą metodą wychowawczą angielskiego skautingu i harcerskiej metody wychowawczej (tzw. sprawności harcerskie). Moralność nie jest nam dana, ale jest nabywana w kulturze etycznej, w której żyjemy, na drodze przyzwyczajania do moralnych zachowań. Czynnikiem różnicującym stopień sprawności moralnej, jest wychowanie, np. rodzinne, szkolne, religijne⁴². „Człowiek, który ma być dzielny etycznie, powinien być starannie wychowany i przyzwyczajany do tego co dobre”⁴³, zatem sprawność moralna również jest ważnym elementem procesu wychowania fizycznego, a jej brak może być spowodowany popełnianymi błędami wychowawczymi.

Karol Wojtyła określa sprawność moralną, jako pewną dyspozycję osobowościową człowieka, która przejawiając się w zachowaniach zewnętrznych, ma charakter praktyczny. Oznacza to, że działając, osoba sama jest sprawcą wartości moralnych⁴⁴, czyli w nawiązaniu do omawianego tu przedmiotu, nośnikiem i sprawcą wartości moralnych jest sam nauczyciel. Bowiem „jest rzeczą oczywistą, że w procesie pedagogicznym nie wolno kwestionować kierowniczej funkcji wychowawcy”⁴⁵, a wychowawcami są wszyscy nauczycie-

⁴⁰ P.L. Schindler, C.C. Thomas (1993), *The Structure of Interpersonal Trust in the Workplace. Psychological Reports*: 563-573, cyt. za P.S. Robbins (1998), *Zachowania w organizacji*, Warszawa: 207-208.

⁴¹ Arystoteles (2012), *Etyka nikomachejska*, Warszawa: 4-5.

⁴² A. Sowiński, M. Sowiński (2015), *Zaufanie – fenomen twórczej edukacji*. W: I. Jazukiewicz [red.], *Zaufanie jako sprawność moralna w wychowaniu*, Szczecin: 57-60.

⁴³ Ch. Hummel (1996), *Arystoteles*. W: C. Kupisiewicz, I. Wojnar [red.], *Mysliciele o wychowaniu*, Warszawa: 48.

⁴⁴ K. Wojtyła (2001), *Zagadnienie podmiotu moralności*, Lublin: 65.

⁴⁵ J. Tarnowski (1993), *Jak wychowywać*, Warszawa: 44.

le⁴⁶. W stosunku wychowawczym⁴⁷, który łączy nauczyciela i ucznia, zaufanie zlokalizowane jest w interakcjach wychowawczych w następujący sposób: a) uczeń ufa nauczycielowi, bowiem jest przekonany, że ten oceni go sprawiedliwie, w sytuacjach trudnych pospieszy z pomocą i zrobi wszystko dla dobra ucznia; b) nauczyciel ufa uczniowi w przekonaniu, że jest to „bezinteresowna forma afirmacji człowieka” i spodziewa się, że uczeń będzie się starał współuczestniczyć w procesie wychowania i zaufa swojemu nauczycielowi⁴⁸.

Jak się wydaje, ocena jest tym elementem stosunku wychowawczego, który ma kluczowe znaczenia dla ucznia również w wychowaniu fizycznym, na co już wcześniej wskazano. Natomiast nauczyciel wychowania fizycznego, z racji pełnionej, doniosłej roli i swoistej służby, będzie bezwarunkowo zobowiązany zaufać swoim podopiecznym. Niestety, w zdalnym wychowaniu fizycznym jest to prawie niemożliwe.

Podsumowanie

W dobie awatarów nastąpił zanik charakterystycznych dla wychowania fizycznego interakcji. Zaufanie, które jest fundamentem życia społecznego i ma charakter relacyjny, stało się kluczowym rodzajem interakcji w zdalnie prowadzonym wychowaniu fizycznym. „Ufać komuś, pisze Hardin, to znaczy wierzyć, że osobą tą kierują dobre intencje oraz, że jest zdolna do tego, czego od niej oczekujemy”⁴⁹.

Należy wskazać na potrzebę kształcenia przyszłych nauczycieli pod kątem sprostania wymogom stawianym (po)nowoczesnemu wychowaniu fizycznemu, szczególnie z uwzględnieniem nauk humanistycznych. Te ostatnie powinny w przekazie treści uwzględniać bezpośrednią ich przydatność w służbie szkolnemu wychowaniu fizycznemu. Propagowanie ideału wszechstronnego nauczyciela wychowania fizycznego o osobowości

⁴⁶ W praktycznym funkcjonowaniu szkół w dalszym ciągu mocno zakotwiczone jest błędne rozumienie terminu „wychowawca”, bowiem wielu za wychowawcę uważa tylko wychowawcę klasy/zespołu klasowego. Należałoby zmienić terminologię np. na opiekun klasy, ponieważ wychowawcami są wszyscy nauczyciele. Podobnie błędem jest określanie nauczycieli jako pedagogów.

⁴⁷ F. Znaniecki stosunkiem wychowawczym nazywa „swoisty stosunek społeczny, zachodzący między indywidualnym wychowankiem a którąkolwiek z osób lub grup, świadomie (choć niekoniecznie rozmyślnie) zdążających do urobienia go według pewnego wzoru” F. Znaniecki (1973), *Socjologia wychowania*, t. 2, Warszawa: 132.

⁴⁸ A. Sowiński, M. Sowiński (2015), dz. cyt.: 61-63.

⁴⁹ R. Hardin (2009), dz. cyt.: 25.

wielowymiarowej i właściwej postawie etycznej, staje się dziś ważną społeczną potrzebą. Konkluzja jest następująca: jakie będzie wychowanie fizyczne, taka będzie kultura fizyczna danego narodu.